

Az agrárlogisztika szervezésének és hatékonyságának javítási lehetőségei

Bevezetés

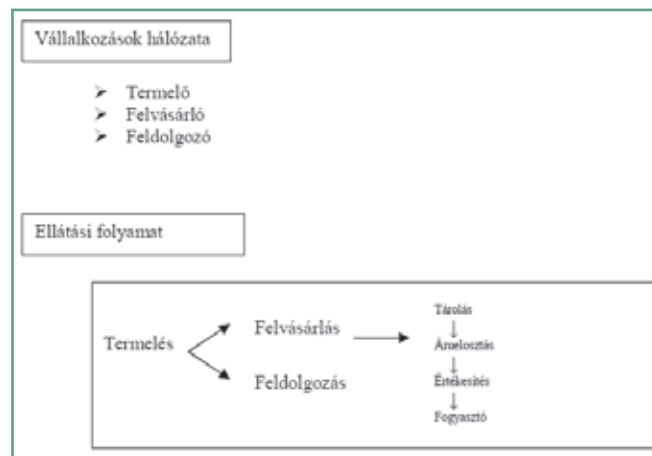
Az agrárlogisztika definícióját az alábbiak szerint fogalmazhatjuk meg. Olyan átfogó szemlélet- és eszközrendszer, szervezeti struktúrát, működési mechanizmust jelent, amely hatékony eszköz a napi gazdasági folyamatok (beszerzés, termelés, betakarítás, tárolás, csomagolás, kiszállítás) megoldásában. Az agrártermékek piacra jutásához, versenyképességük biztosításához értéknövelő logisztikai rendszerekre van szükség (Facsinay, 2005). Az anyagmozgatás fontosságát a mezőgazdaságban bizonyítja az a tény is, amely arra alapoz, hogy a termelés teljes költségráfordításának ma közel 40-50 %-át a szállítás és rakodás költségei teszik ki. Ezért nyilvánvaló, hogy az agrárlogisztika csak akkor lehet hatékony, ha a megtermelt áru minél ki-

sebb anyagmozgatási többszörössel jut el a fogyasztóig, ezért egyre nagyobb gondot kell fordítani a szervezéssel megoldandó disztribúció helyes megvalósítására. Másképpen a termék vagy készárú megfelelő minőségben, megfelelő mennyiségben, megfelelő időben, minél rövidebb úton és a lehető legököltelesebb műszaki és szervezési kapcsolódások révén jusson el a fogyasztóhoz (Knoll, 1976). Ennek ellenére az agrárlogisztika hatékonyságát néhány, de nem elenyésző külső tényező befolyásolja, pl. idényjellegű rövid betakarítási időszak, időjárás viszontagságai, utak minősége, szállítandó anyag sokfélesége, stb.

Az agrárlogisztika jelentősége

A mezőgazdaságban a termelő ágazatokra éppúgy jellemző lett a logisztikai rendszerben történő gondolkodásmód, mint a gazdasági élet egyéb területein.

Az agrárlogisztika nemcsak az áru útjának szervezése és biztosítása, hanem magába foglalja a marketing, a minőségbiztosítás, termékkövető informatika, vállalatirányítás és ellenőrzés bizonyos elemeit is. Összekapcsolja a termelőt, a felvásárlót, a feldolgozót, az értékesítőt és a vevőt (1. ábra).

1. ábra. Ellátási folyamatban szereplők összehangolt működése (Forrás: Knoll, 2006)

A termelési és értékesítési lánc szereplőinek összehangolt működése alapvető fontosságú az agrártermékek logisztikai rendszerében, azért hogy a piaci szereplők az igényeknek megfelelő termékekkel jelenhessenek meg a piacon. Ehhez azonban elengedhetetlen a szereplők (termelő, értékesítő, feldolgozó) összehangolt logisztikai rendszerben történő együttműködése.

Az agrárlogisztika több gazdasági ágazatot köt össze. A mezőgazdaság mellett érinti az élelmiszeripart, a közlekedést és áruszállítást, a kül- és belkereskedelmet, a hírközlést és a kiszolgáló ágazatokat (pl. gépipar).

Anyagmozgató berendezések a mezőgazdaságban

A mezőgazdaságban egyes felmérések szerint az össz. anyagmozgatási feladatokból a gépi munka mintegy 50 %-ot tesz ki.

A termő- és termelőhely közötti mezőgazdasági anyag- és áruszállítás végigkíséri az alapanyag-termeléstől a késztermék-forgalmazásig tartó termékpályák teljes folyamatát. Jellemzője az anyagok rendkívüli változatossága (ömlesztett, folyékony, darabárú, élő állat és egyéb) és az útviszonyok (száraz földút, felázott terep, aszfaltút, stb.) igen gyakori különbözősége. A szállítás történhet traktor vontatta pótkocsikkal, tartálykocsikkal, speciális mezőgazdasági tehergépkocsikkal (trágyaszóró, bálaszállító, takarmányszállító, stb.) vagy közúti szállító járművekkel (2. ábra).

A mezőgazdasági anyagmozgatás másrészt kis távolságú, üzemen belüli áttelepítési célokat is szolgál. Az első feladatkör gépei a folyamatos üzemű anyagmozgató berendezések

(szállítószalagok, szállítócsigák, elevátorok, rédlerek, rázó-szállítók, pneumatikus- és hidraulikus szállítók, stb.), a második pedig a szakaszos üzemű rakodók (targoncák, emelők, markolók, villás emelők, csörlők és daruk, stb.).

Az anyagmozgató gépek közül mind a hazai mezőgazdasági gyakorlatban, mind világviszonylatban látványosan alkalmazott rakodógépek használata elkerülhetetlen. A mezőgazdaságban való nagyarányú elterjedésüket az anyagmozgatási folyamatokon belüli pontosság, áruvédelem és gyorsaság szempontjain túl az élő munkaerőigény megtakarítását is segíti.

2. ábra. Nagy raktérfogatú nyerges pótkocsi vontatóval (Forrás: saját felvétel)

Szervezési feladatok, melyek hatással vannak a hatékonyságra

Logisztikai szempontból a legnagyobb kihívás a betakarítás munkák gazdaságos és hatékony megszervezése. A növénytermesztési anyagmozgatási feladatok legnagyobb hányada ebben az időszakban jelentkezik, ez különleges szervezést igényel. Gondoskodni kell a megfelelő betakarító-, szállító-, és tárolókapacitásról. Az anyagmozgatás mindig kapcsolódik a mezőgazdaságban éves szinten a betakarításkor megmozgatandó hatalmas mennyiségekhez, ugyanakkor azt is ismernünk kell, hogy a betakarítási csúcsidek a termelés során nem oszlanak meg. Az utóbbi években – részben a termelési szerkezet megváltozásával, részben megfelelő munkaszervezéssel – a gazdálkodók törekedtek a kiugró csúcscok mérséklésére, mégis tudomásul kell vennünk, hogy az anyagmozgatási eszközöknek a betakarításkor előállított mennyiségeket kell továbbítaniuk. A csúcsidek során nem csupán a megfelelő mennyiségű anyagmozgató eszköz beállítása lényeges – itt fontos számolni a tartalék járművekkel is –, hanem azok gazdaságos kihasználása is. Megfontolandó tehát, hogy a csúcsterhelések időszakában milyen mértékben szükséges munkába állítani ún. külső szállítóeszközöket. Ezt megoldhatjuk előre leszerződött szállítványozási bérvállalkozók

igénybevételével. Ezek mellett a szállítási csúcscok jelentkezőkor műszakok beállítása is szóba jöhet.

A termeléshez természetesen kapcsolódik az ún. kiszállítási ütemezés is. A megtermelt mezőgazdasági anyagokat bizonyos időn túl az üzemi területen tárolni nemcsak költséges, de veszteséges is lehet. Ezáltal a termelést és a végfelhasználást össze kell hangolni, és megfelelő munkaszervezéssel gondoskodnunk kell az anyagfolyam továbbításáról is (Kassai, 2005).

Azokat a szállítmányokat, amelyek lebonyolítását nem befolyásolják a határidők (pl. istállótrágya kihordása, lakossági fuvarozás), a lehető legegyszerűbb megosztásban kell mozgatni az év folyamán.

Az ömlesztett termények közötti szállításhoz megfelelő sebességű és magas felépítményű járművek álljanak rendelkezésre, elsősorban azért, hogy a fordulóidő minél alacsonyabb lehessen.

A járműűrités, a fel- és lerakódás meggyorsítása nemcsak korszerű, nagy teherbírású szállítóeszközöket és rakodókat kíván meg, hanem a felvásárló- és feldolgozóhelyek gondos előkészítését is. Ezekben a helyeken előzetesen átgondolt szervezéssel ki kell küszöbölni a várakozási időt. Gondoskodni kell a folyamatos átfutásról pl. nagy teljesítményű automata mérlegek beszerzésével, a be- és kijáratok ellentétes oldalon való

elhelyezésével. Az átvevőhelyek, a tárolók elhelyezkedése, garatjai, geometriai alakjai és méretei ne akadályozzák a szállítójárművek fogadását, zavartalan közlekedését és a termék folyamatos átvételét.

A szervezés további feladataihoz tartozik az állattartó, tároló-, feldolgozó-, valamint javítóüzemek épületeinek kialakítása és összehangolása az anyagmozgatással (3. ábra).

Az összehangolás során az alábbi tényezőket kell figyelembe venni:

- Számolni kell az anyagmozgató berendezések helyszükségletével (nyílászárók, földémszerkezet mérete).
- A padozat és földem teherbírása feleljen meg az anyagmozgató berendezés támasztotta szilárdsági igényeknek.
- A mozgatott és tárolt anyagok ne okozzanak károsodást az építőelemekben, de azok se rontsák a termék minőségét (pl. beázás, hőmérsékleti viszonyok).
- Számolni kell továbbá az anyagmozgató gépek épületgépészeti igényeivel, a bekötési pontjainak elhelyezkedésével (pl. víz, csatorna, villamosenergia, pneumatika, stb.).

3. ábra. Terménytároló gabonával való feltöltése pótkocsi ürítésével (Forrás: saját felvétel)

4. ábra. Claas Mega típusú betakarítógép napraforgó adapterrel
(Forrás: saját felvétel)

A betakarításhoz köthető anyagmozgatási folyamatok hatékonyságának javítása

A kombájnok és a szállítójárművek kapcsolatát szervezési és egyéb intézkedésekkel folyamatossá kell tenni. A tapasztalat szerint a betakarítógépek (4. ábra) csupán a munkaidő felét töltik tényleges betakarítással (alapidő), és a munkaidő másik fele kiegészítő műveletek végzésére (mellékidők, műszaki kiszolgálás, stb.) fordítódik vagy elvész. Természetesen, teljes kihasználtság tartósüzemben soha nem érhető el, azonban a teljesítménycsökkenés ésszerűbb üzemeltetéssel és jobb szervezéssel csökkenthető. A teljesítőképesség és a munkaidő jobb kihasználása egyrészt műszaki, másrészt munkaszervezési feladat. A betakarítógépek alapidőre számított teljesítőképessége alapvetően a gépterheléstől (q) függ, ami a következő képlettel számítható:

$$q = B \cdot v \cdot M \text{ (kg/s)},$$

ahol: B a munkaszélesség (m), v a haladási sebesség (m/s), M az egységnyi területre eső hozam (kg/m²).

A jó teljesítmény kihasználás érdekében arra kell törekedni, hogy gépterhelés közelítse az áteresztőképesség értékét. A várható átlagos termésához ezért a betakarítógépet úgy

kell megválasztani, hogy a választott gép munkaszélessége és sebességtartománya tegye lehetővé az áteresztőképesség maximális kihasználását. A betakarítógép megengedett haladási sebessége alapvetően a gép konstrukciós adottságaitól függ, de a terepviszonyok és a termés állapota is befolyásolhatja. A gép kiválasztása után a szabályozás mozgásteret kicsi, csak a haladási sebességet változtathatjuk, mivel a munkaszélesség általában állandó, a termőhelyenként, de gyakran azon belül is változó terméshozamot pedig nem áll módunkban befolyásolni. A megfelelő sebesség megválasztását sokszor a gépterheléssel arányos jellemzőket mérő eszközök segítik. Például az aratócséplőgépeknél ilyen a szemvesztesség jelző. Más gépeknél vagy műszer hiányában azonban általában csak a gépkezelő tapasztalatára hagyatkozhatunk, de talán nem ártana olyan üzemeltetési táblázatokat vagy diagramokat közre adni, amelyek a terméshozam függvényében tájékoztatnak az optimális haladási sebességről. A betakarítógépek munkaidő kihasználását lényegesen befolyásolják az állásidők, amelyek egyrészt a meghibásodások okozta időkiesésre, másrészt a ciklikusan működő, kiszolgáló szállítóeszközök számának és kapacitásának a helytelen megválasztására vezethetők vissza.

A betakarítás során alkalmazott anyagmozgatási feladatok a jól szervezett szállítási körfolyamatra – rakodás-szállítás-ürítés-üresjárat – épülnek fel. A szállítási körfolyamat követelményeinek betartása és megfelelő szintű alkalmazása – a betakarítás során is – befolyást gyakorol az anyagmozgatás teljesítményére.

Durva közelítéssel a szükséges járműszám a következő módon számítható. A szállítóeszközök szállítóképessége (Q):

$$Q = \frac{m}{t_1 + t_2 + t_m} = \frac{m}{t_1 + t_2 + \frac{2s}{v_j}} \text{ (kg/s)},$$

ahol: m a szállítójármű teherbírása (kg), t_1 a rakodási idő (s), t_2 az ürítési idő (s), s a szállítási távolsága (km), v_j a szállítójármű átlagos sebessége (km/h). A gépterhelésből az egységnyi idő alatt betakarított főtermék mennyiség (q_j):

$$q_f = \frac{q}{1 + 1/c} \text{ (kg/s)},$$

ahol: c a fő- és melléktermék (szemszalma) aránya.

A szükséges járművek száma (n):

$$n = \frac{q_f}{Q} \text{ (db)}.$$

Nagy valószínűséggel ez a számítás túlmeretezést eredményez, mivel a produktív időre eső, de még inkább a teljes munkaidőre eső gépterhelés lényegesen kisebb, mint az alapidőre számított. A pontosabb számítás nehézségét az okozza, hogy a mellékidők (fordulási idő, ürítési idő, stb.), illetve ezek jelentkezésének gyakorisága egzakt módon nem adható meg. Például a táblavégi fordulások gyakoriságát befolyásolja a tábla hossza, az ürítések gyakoriságát és helyét a termésátlag, a betakarítógép gyűjtőtartályának mérete és a szállítójárművek kapacitása. Nehezen becsülhetők előre a gyűjtőtartály ürítésének helyei, és így a betakarítógépet közelítő szállítójármű által a táblán megtett út hossza. A gyűjtőtartály

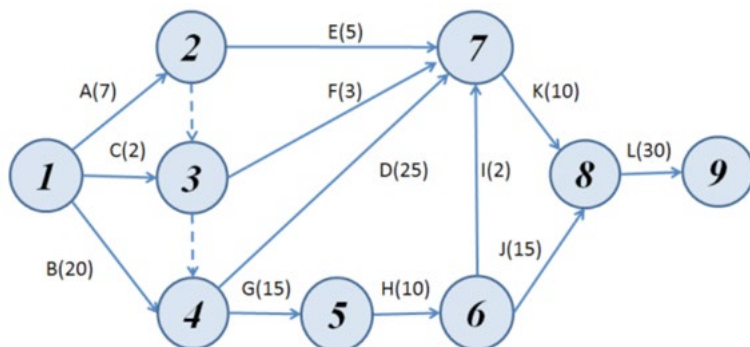

telítődésének helyei és időpontjai ugyanis függenek a terméshozamtól, annak változékonyságától, a tábla-hosszától, stb. A szükséges járműszám precíz számítása klasszikus módszerekkel ezért nehézkes. Szimulációs modellezéssel, azonban a folyamatot befolyásoló különféle tényezők hatása figyelembe vehető anélkül, hogy e tényezők közötti egzakt belső összefüggéseket ismernénk. A gépvizsgálatokról és a betakarítógépek üzemeltetéséről elmondottak egyaránt felvetik a mezőgazdasági gépcsoportok működését szimuláló, paraméterezhető modulok fejlesztésének szükségességét, amelyekből a különböző munkafolyamatok modelljei gyorsan felépíthetők (Benkő, 2013).

A szervezés elősegítése modellezéssel

A szervezésábrázolás egyik hasznos módja a hálóterv készítése. A hálóterv kifejezetten alkalmas a sokféle tevékenységet tartalmazó és bonyolultnak látszó egymás utáni, de egymással párhuzamosan is lezajló folyamatok vázlatos rögzítése a megfelelő jelek segítségével. Az 5. ábrán egy egyszerű hálótervet láthatunk. A számozott körök bizonyos állapotot szemléltetnek, amelyek elérése a cél. A körök között található vonalak nyílfolyammal munkafolyamatot jelölnek. A „háló” tehát egy logikus, illetve egy javasolt szervezési sorrendet igyekszik bemutatni. Általában jellemző, hogy az elvégzendő munkát a háló jelöléseivel egy különálló táblázatban is felsoroljuk.

5. ábra. Hálóterv (Forrás: Bajalinov és Bekéné, 2010)

A hálóterv készítésekor néhány szempontot szükséges figyelembe venni:

- A geometriai elhelyezkedés már önmagában is szemléltesse a folyamatok időbeni sorrendjét.
- A hálót hurokmentesen készítsük el, ugyanis ezzel fejezzük ki az anyagmozgatás folyamatosságát.
- A folyamatokat úgy ábrázoljuk, hogy a háló bal szélén legyen a kiinduló állapot (forrás, 0 jellel), majd ettől jobbra haladjanak a munkafolyamatokat jelző nyílak a befejező állapotig (nyelő).
- A csomópontok a rendszer legfontosabb helyei, amelyek megszerzésére különös gondot kell fordítani.
- A háló elemei egymással összefüggő, véges kiterjedésű rendszert alkotnak.

A gyakorlatban számos hálótervezési módszerrel dolgoznak, ilyen például a PERT (programozási, értékelési és átnézési) módszer vagy a CPM (kritikus út módszer).

Az anyagmozgatási folyamatok vizsgálatánál a hálótervezésen kívül a matematikai modellezés módszeréhez is folyamodhatunk. A logisztikai folyamatok egyes lépéseinek, valamint az alkalmazott berendezéseknek matematikai jelekkel való rögzítésével folyamatvizsgálat lehetséges.

A matematikai modellben a folyamat minden elemi tényezőjét számszerűsítjük. A közöttük fennálló kapcsolatokat és összefüggéseket függvények segítségével rögzítjük, majd a modellt a céljainknak megfelelően felhasználjuk. A felhasználás során pedig több lehetséges eredményt kapunk, amelyek közül választhatunk. Éppen ez a gazdasági optimalizálás döntő feladata, amellyel a mezőgazdasági termelés egészének hatékonysága nagyban befolyásolható. Ezáltal a logisztikai folyamat gépigénye és gépfelhasználása a leggazdaságosabb változat szerint állítható össze.

A szervezéssel kapcsolatban leírtak alapján egyértelműen látható, hogy a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó üzletágban feltétlenül szükség van olyan szakemberekre, akik a logisztikai folyamatokat hatékony rendszerré állítják össze.

Dr. Antal Tamás

Nyíregyházi Egyetem

Műszaki és Agrártudományi Intézet

Irodalomjegyzék

- Bajalinov, E., Bekéné Rácz, A. 2010. Operációkutatás II. Debreceni Egyetem, Informatikai Kar
- Benkő, J. 2013. Mezőgazdasági betakarítási folyamatok szimulációja. Mezőgazdasági Technika, LIV. évf. július
- Facsinay, K. 2005. Húzóágazattá válhat az agrárlogisztika. Supply Chain Monitor 2005. május
- Kassai, Zs. 2005. A betakarításhoz kapcsolódó szállításszervezés. Szaknácadsági füzetek. FVM Mezőgazdasági Gépesítési Intézet. 4-5. p.
- Knoll, I. 1976. Anyagmozgatás a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 301-319. p.
- Knoll, I. 2006. Logisztikai támogatás az agrárium számára. Őstermelő 10/5. 15-17.p.